

BATI ANADOLU KORE VE KUROSLARI

Kululu veya Palanga heykelleri gibi tekil örnekler göz ardı edilirse Anadolu'da taş heykel yapımının İ.Ö. 6. yüzyıldan itibaren yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Üretimin merkezindeki temel lokomotif İonia'dır. Bunu daha güneyde yer alan Karia bölgesinde yapılan çalışmalar takip etmektedir. İonia'daki merkezin Milet olduğunu söylemek süpriz olmayacaktır. Bunu Prine, Magnesia, Myus, Samos Adası, Efes, Kolophon, Lebedos, Teos, Smyrna, Klazomenai, Erytrai, Phokaia ve Chios takip etmektedir. Bu kıyı kentlerinin yanı sıra Sard gibi iç bölgelerde bulunan önemli merkezler de bu dönemde heykel üretimine katkıda bulunmuşlardır. Ancak, 540 yılında Sard'ın Perslerin eline geçmesi ile iç bölgelerdeki heykel üretiminin durduğu dikkat çekmektedir.

Anadolu'da Kıta Yunanistan'a göre çok daha erken tarihlerde taş heykel yapılamaya başladığını göstermesi açısından Palanga ve Kululu heykelleri önemlidir. Kıta Yunanistan'da ilk taş heykellerin ilk olarak 7. yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıktığı düşünülürse, Anadolu'da en azından 50 yıl kadar önce taş heykel üretimine başlandığı anlaşılabacaktır. Her iki örnek ayrıca elbise kenarında yer alan elbise kıvrımları nedeni ile de önemlidir. Kıta Yunanistan'da ilk kıvrımlardan 6. yüzyılın ortalarına doğru bahsedilirken, birkaç yüz yıl önce Anadolu insanı heykelin elbisesini plastik kıvrımlar ile süslemeyi başarmıştır. Ancak Efes Artemis Tapınağı'nın kabartmalı sütunlarına kadar da bir daha kıvrıma yer vermemiştir. Bu aranin sebebini bugünkü bilgilerimizle izah etmek mümkün değildir.

Anadolu kökenli heykelleri tanıtmaya ilk olarak koreler ile başlamak istiyoruz. Bu güne kadar bilinen en erken tarihli kore heykeli Klaros kazılarında bulunmuştur. Başı eksik olan heykelin yüzeyinde de önemli kopmalar ve aşınmalar dikkat çekmektedir. Sağ kol yan aşağı doğru bırakılırken, dirsekten kırıp göğüs üzerine doğru uzattığı sol elinde teşhis edilemeyen bir nesne tutmaktadır. Üzerine giydiği khiton belde kemerle sıkıştırılmıştır. 630-20 yıllarına tarihlenen kore heykeli, Kıta Yunanistan'daki

örnekler göz önünde bulundurulursa, gerçek anlamda yontulan ilk kore heykeli olma özelliği göstermektedir.

Bu örneği 570 yılına tarihlenen İstanbul Koresi takip etmektedir. Baş, sağ kolun büyük bir bölümü ve dizlerden başlayarak bacakları eksik durumda korunan kore heykelinde kolların yana bırakılması nedeniyle dışa kapalı ve blok bir görünüm dikkat çekmektedir.

İzmir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmekte olan Erythrai Koresi, sağ elini göğüs üzerine götüren grup arasında yer almaktadır. Genelaos Grubunda yer alan korelerde olduğu gibi yan aşağıdaki sağ eliyle elbisesinin kenarını çekiştirmektedir. Benzer şemadan dolayı bu heykelin de 560-550 yılları arasında bir tarihten olması gerekmektedir.

Anadolu heykeli açısından Ephesos Artemis Tapınağı'nda bulunan kabartmalı sütunlar (*columna caelata*) çok önemlidir. Lidya Kralı Kroisos'un verdiği paralar ile yaptırılan bu sütunlar, aynı zamanda Batı Heykel Sanatı'nda gerçek anlamda ilk elbisse kıvrımının işlendiği heykeltıraşlık örneklerine sahiptir. Bu öneminden dolayı da Erken Arkaik dönemi kapatan ve Olgun Arkaik dönemi açan bir baş yapıt konumundadır. Bu sütun kabartmaları Lidya Kralı Kroisos'dan dolayı 560 – 546 yılları arasına tarihlenmektedir. Bu kabartmaların tarihi için yaklaşık 550 önerilmektedir.

Milet'te bulunan Kuşlu Kore, göğüs üzerinde kuş tutan örnekler adına Anadolu'yu temsil eden bir örnektir. Khiton karın üzerinde kemerle sıkıştırılmış, üzerine özellikle sağ yanı örten bir manto giymiştir. Mantonun kenarında plastik kıvrımlardan bahsetmek mümkündür. Heykel 560-50 arasında bir döneme tarihlenmektedir.

Bu dönemde, herhangi bir nesne tutmadan sağ elini göğüs üzerine götüren örnekler de bulunmaktadır. 560-50 yıllarına tarihlenen Khalkedon (Kadıköy) Koresi bu örneklerden birisidir. Göğüsten aşağısı eksik olduğu için genel görüntü hakkında fazla birşey söyleyemiyoruz. Başının üzerinde bir polos yer almakta, saçlar her bir yanda üç öbek olmak üzere göğüs üzerine doğru inmektedir. Yüzde "Arkaik Gülümseme" hafif de olsa başlamıştır.

Yine aynı tarihlerden olan ve sadece yüz bölümü korunan Efes Başı, bir İon kadının güzellik ve zerafetini gösteren en güzel örneklerden birisidir. Elmacık kemikleri vurgulanırken, dudaklar arasındaki kalınlık farklılığı da gösterilmeye başlamıştır.

Yüzyılın ortalarına doğru Milet ve Didim’de bir grup yüksek kabartma şeklinde işlenmiş kadın heykelleri karşımıza çıkmaktadır. Çekik gözleri ile İonia’lı oldukları belli edilmeye çalışılmış gibidir. Başlarının üzerinde bir stephane taşımaktadırlar. Manto stephane ile birlikte bütün saç kapatarak boynun her iki kenarından aşağı doğru gitmektedir. Ancak benzer işçilik göstermiş olsalar da, Milet örneğinin serbest heykel olduğu ve başının üzerinde stephane taşımadığını belirtmekte fayda vardır. Artık dönemin özelliği olarak gülümsemenin iyice belli edildiği dikkat çekmektedir.

Yüzyılın ortalarına tarihlenen Kyzikos Koresi, başında, saçın alın ortasından ikiye ayrılarak plastik bir şekilde her iki yana doğru tarandığı ve boynun her iki yanında saç tellerinin tek tek gösterilmeye çalışıldığı dikkat çekmektedir. Özellikle şakaklardan kulak arkasına doğru ilerleyen saçın plastik yapısı, Anadolu zerafeti ve başarısının bir timsalidir.

Milet ve Theangela örnekleri Anadolu’da 6. yüzyılın 3. çeyreğinde de kuşlu kore heykeli yapıldığını göstermektedir. Her iki örnekte de sağ elle elbise kenarından çekiştirilmektedir.

540 yılına tarihlenen Manisa Koresi, salt üst gövde olarak korunmuştur. Anlaşıldığı kadarı ile her iki kol ilk örneklerde olduğu gibi her iki yandan aşağı doğru bırakılmıştır. Chiton üzerinde monton bulunmaktadır.

Delphi’ye hazine dairesi inşa ettiren kentler arasında Knidoslular da bulunmaktadır. Korunduğu kadarı ile Knidoslular’ın Hazine Binası’nın da girişinde karyatidler yer almaktadır. Ancak iyi durumda korunmuş heykeltraşlık eseri olarak çok az sayıda örnek günümüze ulaşmıştır. Knidosluların hazine dairesinin Siphnoslular’a göre biraz daha erken olduğu kabul edilmektedir. Bu durumu özellikle karyatid başlarının arkasındaki saç organizasyonu açık bir

şekilde göstermektedir. Bu nedenle Knidoslular Hazine Dairesi'ne ait karyaid başı 540 yılına tarihlenmektedir.

Anadolu'dan son olarak tanıtmak istediğimiz kore heykeli Klazomenai'de bulunmuştur. Sadece üst gövde olarak korunan heykelin göğüs üzerindeki sağ elinde haşhaş kozalağına benzer bir nesne bulunmaktadır. Khiton üzerine manto giymiştir. Mantonun zikzak kıvrımları çok tatlı kavisler çizmektedir. Manto kenarındaki kıvrımlar nedeniyle kore 535-530 arasında bir tarihe yerleştirilmektedir.

Kouros konusunda ne yazık ki söyleyeceklerimiz, bugüne kadar çok az bulunmuş olması nedeniyle, koreler kadar fazla değildir. Ayrıca ilginç bir şekilde 6. yüzyılın 2. ve 3. çeyreğinde toplanmışlardır.

Anadolu kökenli olduğunu düşündüğümüz en erken tarihli eserlerden birisi Paris'te bulunan kourostur. 560 yılına tarihlenen heykel işçilik ve tipolojisi ile İonia'da üretilmiş olmalıdır. Kouros tipolojisinde erkekler genellikle çıplak işlenirken, Paris kourosunun üzerinde manto bulunmaktadır. "Manto Taşıyanlar" olarak adlandırılan bu tipe ait bir örnek Kap Phoneas'da, bir örnekte Pitane'de (Bergama) bulunmuştur. Her üç eserde de ortak olarak manto sağ omuzu açıkta bırakır şekilde giyilmiştir ve manto ucu önde bacakların arasından aşağı doğru bırakılmıştır. Vücut hazır ol vaziyette cepheden verilmiştir. Sol ayak diğerine göre biraz daha öne atılmıştır. Bacak arasındaki manto ucunun plastik işleme oranına göre birbirleri arasında bir sıralama yapılabilir. Buna göre Paris Kourosu 560 yılı ile en erken tarihli olmalıdır. Bunu 550 civarı tarihi ile Kap Phoneas Kourosu ve 540-30 tarihi ile Pitane Kourusu takip etmelidir.

Anadolu'da çıplak işlenen kouroslar da bulunmaktadır. 560-50 yıllarına tarihlenen Tekirdağ Kourosu bu gruba ait güzel bir örnektir. Ne yazık ki, sadece üst gövde bölümü korunmuştur. Baş, kollar ve bacakların büyük bir bölümü eksiktir. Bunu Erdek'te bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunan 550 yılına tarihlenen kouros takip eder. Bunda da kollar ve bacakların önemli bir bölümü eksiktir. Buna karşın yüzde gülümseme fark edilebilmektedir.

Her nedense Batı Anadolu'da bugüne kadar tam gövde olarak bulunan kouros sayısı Kıta Yunanistan ile karşılaştırıldığında sayı olarak çok azdır. 8. yüzyılda başlayarak taş heykel üreten Anadolu'da sayının azlığını Anadolu insanının ilgisizliği veya beceriksizliği ile açıklamak mümkün değildir. Kaldı ki, 550-400 arası döneme tarihlenen Londra'dan Didim, İstanbul, İzmir ve Keramos başları aslında Anadolu'da çok sayıda kouros üretildiğini göstermektedir. Bu nedenle sayının azlığını daha çok günümüzdeki kazıların azlığı ve bu konuda Anadolu müzelerinin depolarında bulunan heykellerin kataloglarının henüz yapılmamış olması ile izah etmek daha doğru olacaktır.